

جایگاه صائب تبریزی سرخولی قصیده

صائب یکی از بزرگ‌ترین غزل‌سرایان تمام دوره‌های غزل‌سرای در زبان فارسی است اما این عامل باعث نمی‌گردد از دیگر قالب‌های شعری او چشم‌پوشیم. با نگاهی به قصاید او متوجه می‌شویم که زبان این قصاید هر چند به پای زبان غزلیات او نمی‌رسد اما ویژگی‌هایی دارند که باعث تازگی‌شان در میان قصاید آن دوره می‌شود.

آنان که دیوان اشعار صائب تبریزی را به دقت مطالعه و بررسی کرده‌اند، می‌پذیرند که صائب همچنان که در باریک‌اندیشی و ایجاد مضمون‌های بکر و تازه در ادب پهناور زبان فارسی یکه‌تاز میدان است، از حیث لفظ و اصطلاح و تعبیر نیز مبتکر قدرتمندی است که نظیرش در میان سخن‌سرایان فارسی‌گو کمتر پیدا می‌شود. ترکیباتی مثل عرقناک (۳۵۴۴)، خامه سوار (۳۵۴۴)، یوسف‌ستان (۳۵۵۱)، شکر خواب (۳۵۵۱)، آینه‌زار (۳۵۵۷)، عالم‌سوز (۳۵۵۹)، یا ترکیباتی مثل: یک خنده برق بی‌زهار (۳۵۵۳)، چهره زنگار سوزتو (۳۵۵۴)، قصاید صائب از نظر تعداد ابیات متفاوت است. گاهی قصاید او از نظر ابیات مانند غزلیاتش است. چون صائب غزلیاتی دارد که تعداد ابیات آن‌ها از میزان معمول گذشته و به یازده بیت هم رسیده است. برخلاف کلیم که اکثر قصاید او تغزل دارند، صائب بیشتر قصایدش (جز هشت قصیده) را بدون تغزل گفته است. قصاید صائب نسبت به قصاید عرفی و کلیم پیچیدگی خاصی ندارند. در قصاید کلیم بیشتر ویژگی غزلیات او را می‌توان دید اما در قصاید صائب این ویژگی چندان به چشم نمی‌آید. اکثر قصاید صائب در مدح ممدوحان است و یکی از ویژگی‌های خاصی که در قصاید شاعران کمتر دیده شده و در قصاید صائب تا حدود زیادی به آن پرداخته شده است، مشروعیت سیاسی دادن به پادشاهان صفوی می‌باشد. ترتیب حساسیت‌های ذهنی او در مشروعیت بخشیدن به حکومت صفوی به قرار زیر است:

الف) صفویان مدافع تشیع دوازده امامی

نزاع دولت عثمانی و صفوی از یک سو، و نزاع ازبکان با صفویان از سوی دیگر نشان آن بود که به‌رغم فشار تسنن از دو سو بر ایران، دولت صفوی حامی و حافظ تشیع دوازده امامی است. دو دولت عثمانی و صفوی نشان دو گرایش مذهبی بودند. در چنین شرایطی، مردم و حتی عالمان برای حفظ تشیع در برابر سلطه‌جویی خلافت عثمانی، خود را ملزم

به دفاع از دولت صفوی می‌دیدند. آنان ایستادگی دولت مزبور را در برابر توسعه‌طلبی عثمانیان، از مهم‌ترین دلایل حمایت خویش از این دولت و مقبولیت و مشروعیت آن در میان خویش تصویر می‌کردند. صائب نیز به همین دلیل در ستایش‌های خود از دولت صفوی، بر این امر اصرار می‌ورزد. او درباره شاه صفوی می‌گوید:

صائب لویای مذهب اثنی عشر صفوی

کامروز ازوست سکه دین جعفری عیار
خاک ره ائمه اثنی عشر تقی
کز کلک راست خانه جهان را دهد قرار
(صائب تبریزی، ج ۶، ۱۳۷۱: ۳۵۴۴).

در جایی دیگر درباره او می‌گوید:
رواج مذهب اثنا عشر به عهده توست
بکوش و دست از این شیوه ستوده مدار
به تیغ عدل یکی کن چهار مذهب را
سفینه نبوی را ز چار موجه برآر
(همان)

و در مرثیه شاه صفی می‌گوید:
چهارده سال هلالی مذهب اثنا عشر
بود از شمشیر گردون صولت او پایدار
(همان: ۳۵۵۷)

این در حالی است که شاه صفی به شاه سنی‌گرا شهرت یافته است.

ب) سیادت صفویان و توجه مشروعیت

ده‌ها قیام شیعی در ایران با اعتماد به قداست سیادت از سوی علویان برپا گردید و کسان زیادی را به خود جذب کرد. صفویان نیز منتسب به این خاندان بودند. این انتساب مثل انتساب بسیاری از سادات، دلیل روشنی ندارد. به هر روی آنان با اتکا به سیادت توانستند تا اندازه‌ای قدرت خویش را در میان عامه مردم نفوذ دهند. این مسئله در میان عالمان شیعه، کمترین اعتباری برای مشروعیت نداشت اما عامه مردم اعتنای فراوانی به آن داشتند. صائب به کرات با اشاره به این انتساب، به ستایش شاهان صفوی پرداخته و سلطنت آنان را به پشتوانه همین انتساب توجیه می‌کند.

دنباله مطلب در وبگاه نشریه

چگونه
اکبر امثال عرفی شیرازی، نقضی
نیشابوری، ششایی اصفهانی و طالب
آملی را شاعران مؤثر در شکل‌گیری
سبک هنری (اصفهانی) بدانیم و
از سوزی دیگر شاعری حد اوسط این
دهلوی را با این سبک بشناسیم
مسئله صائب تبریزی جدا از سبک
شبهه صائب تبریزی حد اوسط این
مضامین، زبان، عناصر خیال، موسیقی
و محتوا به‌شمار می‌رود. انشوار او از حیث
صاحب سبک است که باید او را
هر چند سبک دانست.
می‌شناسند، همه صائب را به نزیان او
عامل می‌شمارند، سوال این است که آیا این
قالب‌های شعری او را ندیده بگیریم، در
این مقاله بر آنیم که به تحول قصاید او
نگاهی بیندازیم و نقش و جایگاه وی
را در قصیده روزگار این شاعر سخنور
مشخص تر کنیم.
کلیدواژه‌ها: تلمیح، سوزی، حضور،
اسطوره، صفویان، مشروعیت سیاسی
و دینی